

Навчання діалогічного мовлення іноземних слухачів на етапі довузівської підготовки

Тетяна Дементьєва,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки,

Харківський національний університет радіоелектроніки

Навчання мовленнєвої діяльності іноземних слухачів передбачає перш за все оволодіння уміннями і навичками діалогічного мовлення. Для того щоб іноземні слухачі оволоділи практичними навичками нерідної для них мови, вони повинні вміти включитися в ту або іншу комунікативну ситуацію. Отже, початковим моментом під час навчання діалогічного мовлення повинна бути ситуація, яка є універсальною формою спілкування. Навчально-мовленнєва ситуація, її моделювання в навчальному процесі перебуває в центрі уваги дослідників, є ключовою під час визначення шляхів активізації навчання мовлення іноземною мовою.

Феномен навчально-мовленнєвої ситуації висвітлений у працях, в яких аналізуються:

— сутність навчально-мовленнєвої ситуації як особливого засобу навчання (В.О. Бухбіндер, О.П. Бикова, І.Н. Верещагіна, Н.І. Гез, Г. Гельміх, Н.І. Жинкін, О.О. Леонтєв, Є.І. Пасов, Г.В. Рогова, Г.В. Рожкова, Г.О. Рубінштейн, В.Л. Скалкін, Я.Х. Шапіро, О.М. Щукін і багато інших);

— педагогічні можливості цього засобу навчання (М.Л. Вайсбурд, Є.І. Пасов, Г.О. Рубінштейн, В.Л. Скалкін, О.М. Щукін і інші);

— логічний обсяг навчально-мовленнєвої ситуації (І.М. Берман, В.О. Бухбіндер, М.Л. Вайсбурд, Н.І. Гез, Л.О. Пасічна, Є.І. Пасов, Г.В. Рожкова, Г.О. Рубінштейн,

Т.Є. Сахарова, Н.Л. Семенець, В.Л. Скалкін та інші);

— структура цього засобу навчання (Є.І. Пасов, Г.О. Рубінштейн, В.Л. Скалкін тощо);

— прийоми створення навчально-мовленнєвих ситуацій (О.О. Алхазішвілі, Є.І. Пасов, О.М. Щукін та інші).

Завдання статті — розглянути навчально-мовленнєві ситуації, які ефективно впливають на формування умінь та навичок діалогічного мовлення.

Зважаючи на практичну мету навчання іноземних слухачів підготовчих факультетів, необхідно моделювати навчально-мовленнєву ситуацію, яка враховувала б майбутню сферу діяльності студентів на першому курсі вищого навчального закладу, тобто у межах навчально-професійної сфери.

Групою учених [1, 2] проведено експериментальне дослідження, завдяки якому одержані дані про формування мовленнєвих умінь, яке проходить кілька стадій. На основі виділених авторами стадій формування мовленнєвих умінь були виділені види і порядок використання навчально-мовленнєвих ситуацій у процесі формування діалогічного мовлення. Усі назви навчально-мовленнєвих ситуацій подані умовно, відповідно до тих операцій, якими повинні оволодіти іноземні слухачі в процесі їх розв'язання.

Під час навчання діалогічного мовлення одиницями навчання можуть бути

найбільш поширені в мовленні діалогічні єдності (поєднання реплік, взаємозумовлених семантично і структурно): питання — відповідь; питання — питання; твердження — питання; твердження — твердження.

Першим етапом формування умінь діалогічного мовлення, вважаємо, повинні бути дублюючі навчально-мовленнєві ситуації.

Мета ситуацій цього виду — формування таких умінь: будувати питання і відповіді-репліки, будувати стверджувальну репліку і відповідне питання, а також стверджувальну репліку і стверджувальну відповідь, розвивати вміння швидко і чітко відтворювати мовленнєвий зразок, що є еталоном для побудови йому подібних; розрізняти в структурі діалогу його складові; бачити межі мовленнєвих висловлювань у діалозі; використовувати норми мовленнєвого етикету.

У процесі розв'язання ситуацій цього виду іноземні слухачі беруть участь у ситуаціях на основі опор — карток з репліками і відповідями на них. Так, наприклад, коли навчалися формулювати репліки-питання і уточнюючі питання, слухачам пропонувалася така ситуація, як: «Розмова студентів». Мета: формування умінь формулювати репліку-питання і уточнююче питання. Умови реалізації ситуації: 1) партнером є слухач; викладач керує розвитком ситуації; б) викладач дає початкову інформацію одному слухачеві: «Ви в гуртожитку, у своїй кімнаті. До вас прийшов ваш друг, який навчається в паралельній групі. Ви з ним розмовляєте про практичну роботу з хімії»; в) викладач дає початкову інформацію іншому слухачеві: «Ви прийшли до свого друга. Він розказує вам, як пройшла у нього практична робота з хімії. Ви повинні уточнити його розповідь питаннями; г) слухачі користуються картками — опорами.

Під час навчання формулюванню реплік-питань і відповідей на них слухачі були включені в таку ситуацію, як «Опитування студентів». Мета ситуації: фор-

мування умінь формулювати репліки-питання і відповіді. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи, розвиток ситуації керується викладачем; б) викладач дає початкову інформацію одному слухачеві: «Ви викладач. Ви проводите швидке опитування студентів», а іншому: «Ви студент. Ви повинні швидко і чітко відповісти на питання викладача»; в) слухачі користуються картками-опорами.

У процесі навчання формулювання стверджувальної репліки і питання-відповіді слухачам були запропоновані навчально-мовленнєві ситуації, наприклад: «На занятті». Мета ситуації: формування умінь формулювати стверджувальні репліки і питання-відповіді на них. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи, викладач керує розвитком ситуації; б) викладач дає початкову інформацію одному слухачеві: «Ви студент. Ви розповідаєте про науку цитологію», а іншому: «Ви викладач. Ви повинні поставити питання, яке вас цікавить»; г) слухачі мають у своєму розпорядженні картки-опори.

Навчально-мовленнєва ситуація «На занятті фізики» допомогла навчити слухачів формулювати стверджувальні репліки і стверджувальні відповіді на них. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи, викладач керує розвитком ситуації, знайомить одного із слухачів з початком ситуації: «Ви студент. Виконуючи із своїм другом домашнє завдання, ви висуваєте помилкове твердження», а іншому: «Ви також студент. Ви повинні спростувати помилкове твердження свого друга»; б) слухачі мають у своєму розпорядженні картки-опори.

З метою формування умінь будувати стверджувальні репліки слухачі-іноземці були включені у розв'язання навчально-мовленнєвої ситуації «На лабораторній роботі». Перша репліка в цій ситуації складалася з двох речень: повідомлення, що стверджує факт, і неповного питання, мета якого — з'ясування ставлення співрозмовника до того ж факту. Мета ситуації: формування умінь підтверджувати

правильність думки співрозмовника. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи, викладач керує розвитком ситуації; б) викладач дає початкову інформацію одному слухачеві: «На лабораторній роботі ви уточнюєте у студента з вашої групи правильність дій в експерименті», слухач має в своєму розпорядженні опору — картку, а іншому слухачеві пропонує: «Ви повинні підтвердити думку співрозмовника повною відповіддю», слухач не має в своєму розпорядженні опору. Ця ситуація була розіграна приблизно так:

— Я спочатку виміряв довжину провідника, його діаметр, силу струму, а потім обчислив приблизне значення питомого опору провідника. А ти?

— Я теж спочатку виміряв довжину провідника, його діаметр, силу струму, а потім обчислив приблизне значення питомого опору провідника.

У репліку першого студента був вкладений такий зміст, який спонукав би другого підтвердити цю думку. Підтверджуюча реакція слухачів в зазначених ситуаціях стимулювалася не тільки спеціально дібраним змістом, але також і використанням наочності. Дублюючі навчально-мовленнєві ситуації на першому етапі навчання діалогічного мовлення проводяться у швидкому темпі, щоб слухачі мали змогу якомога більше потренуватися у формулюванні різних структур діалогічних єдностей.

У межах аналізованих навчально-мовленнєвих ситуацій іноземні слухачі знайомляться також з нормами мовленнєвого етикету. Тому під час розв'язання тих або інших ситуацій слухачам необхідно використовувати різні його форми. Наприклад, у ситуації «На конференції» слухачі повинні були уточнити інформацію, повідомлену доповідачем, використовуючи норми етикету. Мета цієї ситуації — закріпити вміння уточнювати одержану інформацію, використовуючи форми мовленнєвого етикету. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи; б) викладач дає почат-

кову інформацію слухачеві: «Ви на конференції. Після виступу доповідача ви повинні поставити уточнююче питання, використовуючи форми мовленнєвого етикету, слухач також одержує картку з уточнюючим питанням. Слухач, який виступає, читає свою доповідь, інший слухач після виступу, користуючись карткою, ставить йому питання: «Ви сказали, що спостерігалися відмінності репараційних процесів у різних тварин у складі кінцевих продуктів реакції. Не могли б ви уточнити, в чому саме полягали ці відмінності?» і т. ін.

Під час розв'язання дублюючих навчально-мовленнєвих ситуацій контролюється правильність відтворення, темп мовлення і емоційне забарвлення реплік.

Велике значення на розвиток уміння іноземних слухачів реагувати на репліку співрозмовника мають реагуючі навчально-мовленнєві ситуації. Характерною рисою ситуацій цього виду, яке відрізняє їх від попередніх, є те, що викладач дає в них тільки стимулюючі репліки, урізноманітнюючи їх залежно від типу діалогів, а слухачі опановують умінням реагувати на ці репліки.

Метою реагуючих навчально-мовленнєвих ситуацій є формування уміння реагувати на репліку співрозмовника; співвідносити реагуючі репліки із стимулюючими; бачити межі реплік співрозмовника в діалозі; відновлювати діалог за відсутніми параметрами.

Так, наприклад, прослухавши текст «Розчини і розчинність», слухачі взяли участь у вирішенні навчально-мовленнєвої ситуації «Урок хімії». Мета: формування уміння реагувати на репліки співрозмовника. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи, викладач керує розвитком ситуації; б) викладач знайомить з початком ситуації одного слухача: «Ви викладач хімії. Ви опитуєте студента», слухачеві пропонується опора — картка; а потім іншого: «Ви студент, повинні дати відповідь на питання викладача, користуючись інформацією з прочитаного тексту. Ця си-

туація розігрувалася як діалог викладача і студента:

— Одні речовини розчиняються добре, а інші погано. Скажіть, будь ласка, від чого це залежить?

— Розчинність залежить від природи речовини, а також від її температури і тиску.

Різноманітність реакції слухачів на зміст реплік у даному виді ситуацій залежала від мовних засобів, якими володіли слухачі. Після того, як слухачі навчилися без зусиль, у швидкому темпі реагувати на стимул за допомогою однієї репліки, їм було запропоновано взяти участь у ситуаціях іншого виду: спонукаючих навчально-мовленневих ситуаціях, у процесі яких слухачі-іноземці навчалися стимулюванню мовлення не тільки за допомогою питань, але також і за допомогою стверджень. Опорами в цих ситуаціях з навчання діалогічного мовлення були не тільки тексти, але також і зорова наочність (малюнки, картки, схеми, таблиці і т. ін.).

Метою цих ситуацій є формування умінь: заохочувати до початку діалогу непрямыми питаннями, ствердженнями, бачити межі реплік співрозмовника в діалозі; співвідносити заохочувальну репліку з реагуючою; відновлювати діалоги за конкретними відсутніми параметрами.

Так, наприклад, за допомогою навчально-мовленневої ситуації «На конференції» формувалося вміння починати діалог. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи, викладач керує розвитком ситуації; б) викладач подає початкову інформацію: «Попросіть свого друга пояснити вам причину відмінностей між верхнім і нижнім листям дерева». Якщо партнер в ситуації затрудняється дати відповідь, можна скористатися опорою — картою (підказкою), в якій йдеться про умови росту рослин: чим посушливіші умови росту, тим більшою мірою виражені відмінності.

У спонукаючих навчально-мовленневих ситуаціях слухачі навчалися заохочувати мовлення не тільки за допомогою

питань, але також і за допомогою стверджень. Наочним прикладом цього може слугувати ситуація: «На лекції», метою якої було формування вміння добирати вислів-заохочення, який би викликав необхідну реакцію. Умови реалізації ситуації: а) партнером є один із членів групи, викладач керує розвитком ситуації і знайомить із ситуацією, яку треба розв'язати: «Ви студент. Ви не чітко почули останні фрази, які говорив викладач. Ще раз попросіть його повторити те, що ви не почули», слухачеві дається наявна картка-опора. Інший слухач одержує таке завдання: «Ви викладач. Ви читаєте лекцію студентам. Ви повинні відповісти на питання студента за матеріалом лекції», слухач має у розпорядженні потрібну інформацію з прочитаного тексту «Модель клітини».

У спонукаючих і реагуючих навчально-мовленневих ситуаціях контролюється обсяг реплік, мовна правильність, співвідношення репродуктивного і продуктивного матеріалу, темп мовлення і емоційна забарвленість.

Елементи творчості і самостійності у висловлюваннях використовуються в передрозмовних навчально-мовленневих ситуаціях.

Метою даних навчально-мовленневих ситуацій є формування умінь: продукувати мовлення поза діадою і в діаді; точно виражати свої думки; будувати власну тактику залежно від мовленневої тактики партнера; збільшувати кількість висловлювань у мовленні; спонтанно реагувати на репліки партнера; починати мовлення, ставити з'ясувальне питання як із висуненням гіпотези, так і без неї. Під час вирішення навчально-мовленневих ситуацій цього виду контролюється обсяг висловлення, відповідність бесіди змодельованій ситуації, наявність у складі реплік фраз, які б заохочували співрозмовника до продовження розмови, мовна правильність, вміння почати виклад або бесіду і правильно їх закінчити.

З метою формування умінь самостійно будувати висловлювання із запропоно-

ваної теми використовуються розмовні навчально-мовленнєві ситуації, в ході яких слухачі повинні згідно з умовами і завданнями навчально-мовленнєвої ситуації самостійно, без допомоги викладача, взяти участь у бесіді, довести власну точку зору, спростувати що-небудь або повідомити яку-небудь інформацію. Слухачам при вирішенні ситуацій даного виду можна запропонувати скласти свої опори за заданою темою.

Метою навчально-мовленнєвих ситуацій цього виду є формування умінь: уточнювати необхідну інформацію у партнера; робити повідомлення з певної теми; пояснювати ту або іншу інформацію; захищати свої переконання в коректній формі; добирати правильну модель мовленнєвої поведінки на основі одержаної інформації; виділяти необхідну інформацію; виходити з конфліктної ситуації; переконувати в чомусь співбесідника; будувати версії; висувати гіпотезу за допомогою уточнюючих питань, зумовлену тактикою поведінки співбесідника в попередній репліці і т. ін.

У розмовних навчально-мовленнєвих ситуаціях контролюється обсяг висловлення, відповідність бесіди змодельованій ситуації, наявність у складі реплік фраз, які б заохочували співрозмовника до продовження розмови, мовна правильність, самостійність у доборі мовних засобів, логіка побудови, уміння почати виклад, розгорнути його належним чином і правильно закінчити комунікацію або висловлювання.

Опорами в навчально-мовленнєвих ситуаціях з навчання діалогічного мовлення можуть бути не тільки тексти, а також і зорова наочність (малюнки, схеми, таблиці і т. ін.).

Якщо слухачі припускаються помилок в мовленні, то викладач невербальними прийомами (мімікою або жестами) вказує на них; якщо слухач не може у процесі свого висловлювання виправити помилки, викладач фіксує їх, а потім після всього викладу або бесіди аналізує помилки.

В результаті використання навчально-мовленнєвих ситуацій на етапі формування умінь і навичок діалогічного мовлення іноземні слухачі навчаються стежити за думкою співрозмовника і обмінюватися з ним інформацією, запрошувати, уточнювати, доповнювати її, обмінюватися своїми думками, реагувати на репліки співрозмовника і т. ін.

Навчально-мовленнєві ситуації в процесі формування умінь та навичок діалогічного мовлення допомагають подолати протиставлення теоретичного і практичного етапів навчання і забезпечити високий ступінь засвоєння мовленнєвого матеріалу. Навчально-мовленнєві ситуації також допомагають раціонально і ефективно використовувати навчальні години.

Література

1. Воронин Л.Г., Богданова И.И. Становление речевых навыков при обучении иностранным языкам // Новые исследования, сб. IX. Москва : Просвещение, 1966. 176 с.
2. Воронин Л.Г., Богданова И.И., Бураков Ю.А. Становление речевых навыков при обучении иностранному языку // «Новые исследования», сб. VIII. Москва : Просвещение, 1966. С. 151–155.

30.03.2020